Anna Ovaska

Moraalinen minä, perustason persoona ja kerrottu minuus

– Marya Schechtman tarinoiden merkityksestä elämässä

Mikä tekee minästä saman tuokiosta toiseen? Miten yksilön elämä nivoutuu kokonaisuudeksi? Entä miten tulemme moraalisiksi toimijoiksi? Nämä kysymykset ovat pohdituttaneet Marya Schechtmania (s. 1960) eri näkökulmista läpi hänen uransa. Haastattelussa filosofi avaa uusimpia ajatuksiaan minuuden ja kertomusten suhteesta, pohtii tarinan käsitettä ja vastaa kritiikkiin.

Viimeisimmässä teoksessanne (*Staying Alive,* 2014) ehdotatte, että persoonallista identiteettiä voisi kuvata musiikkianalogialla: samaan tapaan kuin musiikkiteos, identiteetti on diakroninen, aukeneva rakenne[1]. Se, että joku on persoona, ei sinänsä vaatisi kerronnallisia kykyjä, kuten monet narratiiviset minuuskäsitykset ehdottavat, vaan pikemminkin yksilön elämän muodostamaa diakronista ykseyttä[2]. Millaisena näette tarinoiden ja kerronnallisten kykyjen merkityksen nykyään?

Tässä on oikeastaan kaksi asiaa. Yhtäältä kysymys siitä, vaatiiko persoonana oleminen kerronnallisia kykyjä, ja toisaalta se, onko tarinan käsite erityisen valaiseva, kun ajatellaan yksilön tai persoonan elämää – vai voisiko mikä tahansa ilmiö, jota luonnehtii diakroninen holismi (kuten esimerkiksi musiikkiteos), olla yhtä hyödyllinen.

Ensimmäiseen kysymykseen liittyen olen uusimmassa työssäni tehnyt erottelun 'moraaliseen minuuteen' (*moral self*) ja ilmiöön, jota voitaisiin kutsua 'perustason persoonaksi' (*basic person*). *The Constitution of Selves* -kirjassa (1996) kehittelemäni narratiivinen näkökulma liikkuu lähinnä lockelaisen tradition sisällä. John Locke (1632–1704) väitti kuuluisasti, että on eri asia, onko joku 'persoona' vai 'inhimillinen eläin'. Hänelle 'persoona' on 'oikeustekninen termi', joka viittaa olioon, jolla on järki ja reflektiivinen itsetietoisuus.[3] Eli persoona on Locken näkemyksessä joku, joka pystyy ymmärtämään itsensä jatkuvana ajassa ja jota voidaan asiaankuuluvasti pitää vastuullisena teoistaan tai kritisoida irrationaalisesta toiminnasta. Lockelaisella persoonalla on hienostuneita kognitiivisia ja eettisiä kykyjä, joita ihmisenkaltaisilla olioilla on ja joita muilla eläimillä ei näytä olevan. Näin Locken pohtima 'persoonallisen identiteetin' kysymys tarkentaa siihen, mikä luo ajallisen jatkuvuuden oliolle, jota luonnehtivat nämä kyvyt: mitä tällaisen moraalis-rationaalisen toimijan olemassaolon jatkuvuudelta vaaditaan? Locke päättelee, että tietoisuuden samuus mahdollistaa olion jatkuvuuden, ja tämä on ollut lähtökohtana monille persoonallisen identiteetin psykologisperustaisille näkökulmille – myös sille, jota kehittelin *The Constitution of Selves*issa.

Viimeisimmässä työssäni olen siirtynyt hieman kauemmas näistä lähtökohdista ja tämän selittämiseksi tarvitaan vähän taustoitusta. Viime aikoina koko lockelainen traditio on haastettu väittämällä, että Locken kysymys ei itse asiassa olekaan identiteettiä koskeva kysymys[4]. Esimerkiksi Eric Olsonin esittämän kritiikin mukaan lockelainen persoona ei ole minkäänlainen entiteetti, vaan nimitys "persoona" tarkoittaa, että jollakin on tietynlaisia kykyjä. "Persoona" on jotakin, joka jo-olemassa-olevalla oliolla (meidän tapauksessamme ihmisorganismilla) voi

Roland Barthes, filosofi

"Minään aikakautena ja missään paikassa ei ole ollut kansaa vailla kertomuksia. Kaikilla luokilla ja ihmisryhmillä on tarinansa ja monesti noita tarinoita kuluttavat toiset ihmiset, joiden kulttuuriset taustat ovat erilaisia tai jopa vastakkaisia. Kertomus on pitkälti eri asia kuin hyvä tai huono kirjallisuus: kertomus, niin kuin elämä itse, on läsnä tässä ja nyt, kansainvälisenä, ylihistoriallisena ja kulttuurien rajat ylittävänä."

(Introduction à l'analyse structurale des récits. *Communications*. No. 1, Vol. 8, 1966, 1–27 (1).)

Camilla Vuorenmaa, *Ruttolääkäri* (2015), maalaus ja kaivertus puulle, 175,5 x 104 cm. Kuva: Ari Karttunen.

olla tai jossa se voi epäonnistua (niin kuin joku voi epäonnistua vanhempana tai opiskelijana tai asunnonomistajana olemisessa eri kohdissa elämäänsä), mutta se ei ole mitään itsessään (aivan niin kuin 'asunnonomistaja' ei ole mikään perustava olio, vaan pikemminkin 'asunnonomistaja' on luonnehdinta tälle perustavalle oliolle). Tämä tarkoittaa, että tarkkaan ottaen ei ole olemassa mitään persoonallisen *identiteetin* kysymyksiä sen enempää kuin on olemassa metafyysisiä kysymyksiä asunnonomistajan identiteetistä (verrattuna kysymykseen sen olion identiteetistä, joka on asunnonomistaja).

Lockea vastaan voi argumentoida esimerkiksi seuraavasti: Tavanomaisesti ihmislapsi saa alkunsa jonakin, joka ei ole lockelainen persoona. Ajan kuluessa kyvyt, jotka muodostavat lockelaisen persoonan, kehittyvät niin, että lockelainen persoona syntyy, ja lopulta nämä kyvyt ehkä menetetään tai ne saattavat heikentyä (esimerkiksi jollakulla, jolla on dementia ja joka ei siis ole lockelainen persoona). Lockelaista persoonakäsitystä vastustavien mukaan ei tunnu oikealta ajatella, että joku olio lakkaisi olemasta, kun tietyt kyvyt menetetään. Sen sijaan näyttää selvältä, että on olemassa yksi, jatkuva inhimillinen organismi, joka saavuttaa ja menettää kykyjä, mutta on kaiken aikaa sama olio. Järkevä näkemys olisikin, että olemme tarkasti ottaen ihmisorganismeja ja se, että pysymme kirjaimellisesti (ja numeerisesti) identiteetiltämme samoina olioina perustuu biologiaamme.[5]

Mielestäni lockelainen käsitys, jossa määritellään se, mitä kutsun "moraaliseksi minuudeksi", on kuitenkin hyvin tärkeä ja se tavoittaa jotakin, mikä on meille ihmisinä todella merkityksellistä. Olen samalla myös vakuuttunut edellä esitetyistä argumenteista, joiden mukaan emme ole perustavalla tavalla lockelaisia persoonia ja että meidän jatkuvuutemme tai identiteettimme ehdot eivät ole samat kuin moraalisilla minuuksilla. En kuitenkaan tee samaa johtopäätöstä kuin alkuperäiset kritiikin esittäjät, sillä en ajattele, että olisimme kaikkein perustavimmalla tavalla inhimillisiä organismeja, joiden jatkuvuuden ehdot ovat ainoastaan biologiset. Tämä päätelmä ei seuraa vääjäämättä annetuista argumenteista. Locken vastustajat onnistuvat näyttämään, ettei kuvausta kirjaimellisesta jatkumisestamme voi perustaa lockelaiseen minuuskäsitykseen, mutta ainoa vaihtoehto ei myöskään ole sanoa, että olemme vain biologisia olioita.

Väitänkin, että on olemassa Locken tarjoamaa perustavampi käsitys persoonana olemisesta, ja että olemme persoonia tässä perustavammassa merkityksessä ja että meillä on 'perustavan persoonan' jatkuvuusehdot. Tämän näkökulman mukaan olemme bio-psyko-sosiaalisia olioita. Tämä on osa perustavaa tapaamme olla ihmistenvälisten suhteiden tilassa ja osa kulttuurista systeemiä, ja nämä elämämme sosiaaliset ja psykologiset puolet ovat yhtä tärkeitä kuin aineenvaihdunta tai immuunijärjestelmä, ja niillä on vastaava rooli jatkumisessamme olioina. Koska sosiaalinen vuorovaikutus ja psykologinen kehitys alkavat syntymässä tai jo sitä ennen, olemme persoonia tässä merkityksessä paljon ennen kuin olemme persoonia lockelaisessa merkityksessä, ja säilymme tässä mielessä persoonina vaikka lakkaisimme olemasta lockelaisia persoonia. Eli nykyinen vastaukseni kysymyksen ensimmäiseen osaan on, että meillä täytyy olla narratiivisia kykyjä, jotta olisimme moraalisia minuuksia – ja tämä on meille hyvin tärkeää – mutta emme tarvitse niitä, jotta olisimme persoonia kaikkein perustavimmassa merkityksessä.

Mutta vaikka emme tarvitse kerronnallisia kykyjä ollaksemme persoonia perustasolla, on toinen kysymys, auttaako tarinan käsite meitä ymmärtämään ja selittämään persoonan yleistä elämää ja tätä kautta sitä yhtenäisyyttä (yksinkertaisessa merkityksessä), joka persoonalla on elämänsä aikana. Tässä tapauksessa kysymys ei koske persoonan itsensä kykyjä vaan pikemminkin elämän muotoa. Kirjoitan *Staying Alive* -kirjassa, että tarina on yhä hyödyllinen käsite persoonan identiteetin ymmärtämiseksi tässä merkityksessä, mutta kysyn myös, onko tarina itsessään valaiseva ilmiö vai voisiko mikä tahansa toinen diakronisen holismin muoto (esimerkiksi sellainen, mikä löytyy soneteista) olla yhtä hyödyllinen. Jos ollaan rehellisiä, soudan ja huopaan tämän asian kanssa. Joskus haluan väittää, että tarinassa on jotakin erityistä, joskus taas en. Ajoittain ajattelen, että tarinan käsite on yksinkertaisesti liian hankala ja että tärkeintä on diakroninen holismi. Viime aikoina olen kuitenkin kallistunut ensimmäisen vaihtoehdon suuntaan, mutta jotta se olisi uskottava, olisi äärimmäisen tärkeää selventää, mitä tarkoitan ja mitä en tarkoita, kun puhun 'tarinasta'.

Ihmiselämän kehityskulku & menneen ja nykyisyyden perspektiivit

Miten siis määrittelisitte tarinan?
Tämä on tosiaan erittäin tärkeä kysymys. Valitettavasti minulla ei ole hyvää, siistiä tarinan määritelmää. Määritelmän luomisen ja puolustamisen sijaan onkin ehkä järkevämpää vain tuoda esiin ne tarinan elementit, jotka ovat tärkeitä näkemykselleni ja joilla on erityinen rooli persoonan ymmärtämisessä. Tämä ainakin kirkastaa sen, mitä tarkoitan, kun sanon, että moraalisen minän identiteetti pitäisi ymmärtää narratiivisessa mielessä ja että tarina on hyödyllinen käsite avaamaan sitä, miten yleisesti ymmärrämme elämämme muodon.

Aluksi on hyvä sanoa muutama sana siitä kontekstista, jossa kehitin näkemyksen narratiivisesta minuuden muodostumisesta (*Narrative Self-Constitution View*). Ehdotin sitä vastaukseksi persoonallisen identiteetin psykologisille jatkuvuusteorioille, erityisesti Derek Parfitin vaikutusvaltaiselle argumentille[6]. Psykologisen jatkuvuuden teoriat määrittelevät henkilökohtaisen identiteetin pääosin erilaisten psykologisten tilojen toistensa päälle liikkuvien yhteyksien ketjuina. Nämä ketjut kuvaavat eräänlaista psykologisen rakenteen samuutta, joka muuttuu ainoastaan asteittain, ja näin identiteetti säilyy. Periaatteessa persoonan jatkuvuus muistuttaa siis kuu-

luisaa arvoitusta Theseuksen laivasta, jonka laudat vaihdetaan vähitellen ajan kuluessa niin, että se on toimiva laiva mutta jonka materiaaleista mikään ei lopulta ole sama kuin alkuperäisessä.

Yleinen vastalause psykologisille jatkuvuusteorioille on, että ne eivät onnistu selittämään persoonalliseen identiteettiin liittämiämme käytännön merkityksiä – esimerkiksi sitä, että persoonaa pidetään suoraan vastuullisena vain hänen omista teoistaan, tai että on rationaalista, että hän välittää omien tulevien kokemustensa laadusta eri tavalla kuin muiden ihmisten hyvinvoinnista. Huolena on, että psykologisten jatkuvuusteorioiden kuvaama samanlaisuus on liian heikkoa tai vääränlaista, jotta nämä käytännöt selittyisivät. Parfit myöntää, että psykologisen jatkuvuuden teoria voi hyvinkin olla kykenemätön selittämään persooniin liittyviä käytäntöjä. Mutta hän väittää, että koska ei ole olemassa parempaakaan persoonallisen identiteetin kuvausta, meidän pitäisi hyväksyä, että persoonaan liittyvillä käytännöillä ei ole todellista perustaa. Ne olettavat virheellisen metafysiikan ja niinpä ne pitäisi arvioida uudelleen.

Väitän kuitenkin, että oma narratiivinen näkemykseni onnistuu selittämään paremmin persoonaan liittyvät käytännöt. Tässä kehyksessä tarinan tärkeät piirteet ovat niitä, jotka tarjoavat tietynlaisen syvän ykseyden persoonan elämälle, mitä psykologinen jatkuvuusteoria ei tarjoa. Ero tarinallisen ykseyden ja psykologisen jatkuvuuden välillä on tässä tärkein, ja käsitystäni siitä, mikä tarina on, voidaan selventää asettamalla se vasten ajatusta psykologisesta jatkuvuudesta.

Yksi tarinan tässä suhteessa keskeisimmistä piirteistä on, että tarina on holistinen. Psykologiset jatkuvuusteoriat ovat reduktionistisia ja näin ne ovat sitoutuneet ajatukseen, että osa persoonasta edeltää ontologisesti diakronista kokonaisuutta. Tarinat sen sijaan ovat diakronisesti holistisia. Tarkoitan tällä sitä, että tarinan kokonaisuus edeltää merkittävällä tavalla sen osia. Tarinan tapahtumia voidaan yksilöidä, mutta jokaisella näistä tapahtumista on tietty luonne ja merkitys vain, koska sillä on tietty paikka tarinan kokonaisuudessa. Väitän, että elämällä on samaan tapaan diakroninen muoto. Narratiivisen näkemyksen vastustajat kiistävät tämän ja väittävät esimerkiksi, että elämällä ei ole rakenteellista alkua, keskikohtaa eikä loppua samaan tapaan kuin tarinoilla vaan ainoastaan paljon triviaalimmassa mielessä siinä, että ne alkavat ja loppuvat jossakin kohdassa ja jokin kohta on laskennallisesti näiden keskellä.

Olen tästä kuitenkin eri mieltä. Ihmiselämällä on tietynlainen biologinen, psykologinen ja sosiaalinen kehityskulku. Me aloitamme elämämme lapsina, tyypillisesti me kasvamme aikuisiksi, vanhenemme ja lopulta kuolemme. Eri elämänvaiheisiin liitetään erilaisia kykyjä, toimintoja, tapahtumia ja vuorovaikutuksen tapoja. On tietenkin vaarallista ajatella liian jäykästi tai yksityiskohtaisesti, että olisi olemassa jokin tietty suunnitelma, jota kaikki elämät noudattaisivat – mutta sama koskee myös kaunokirjallisia tarinoita.

Huomaamme kuitenkin sekä elämässä että tarinassa, jos tapahtumat tapahtuvat erikoisessa järjestyksessä. Lisäksi on olemassa keskenjääneitä elämiä (esimerkiksi jos joku kuolee traagisesti nuorena tai kesken erilaisia suunnitelmia) samaan tapaan kuin on olemassa keskenjääneitä tarinoita. Ehdotankin, että kokemuksellemme persoonina on keskeistä, että olemme jatkuvasti tietoisia tästä hyvin laajasta kehityskaaresta ja yksilön summittaisesta paikasta siinä: lapsilla on erilainen rooli elämässämme kuin aikuisilla ja maailma on erilainen jollekulle, joka on elämänsä loppupuolella kuin jollekulle, joka on varhaisessa aikuisiässä. Kaikki kokemuksemme tapahtuvat sitä taustalla olevaa tietoa vasten, että elämämme on rajallinen ja että jokaisena hetkenä tietty osa siitä on jo ohi. Tietenkin on poikkeuksia, mutta ne pikemminkin vahvistavat säännön. Psykologisella jatkuvuudella ei toisaalta ole diakronista muotoa ja periaatteessa se voisi jatkua ikuisesti – se on hyvin homogeeninen suhde.

Tähän liittyvä toinen elämää ja tarinoita yhdistävä piirre on, että elämän sisällä olevat tapahtumat ovat merkityksiltään erilaisia samaan tapaan kuin tarinoissa. Jotkin tapahtumat ovat syvästi merkityksellisiä, jotkin ovat käännekohtia, jotkin ovat suhteellisen arkisia ja rutiininomaisia. Joskus me tunnistamme erityisen merkityksellisen tapahtuman silloin kun se tapahtuu (esimerkiksi häät, lapsen syntymän, valmistumisen), joskus taas tapahtumien merkitys käy ilmi vasta myöhemmin (esimerkiksi kun päätös pysähtyä kahvilassa matkalla töihin johtaa siihen, että tapaa tulevan elämänkumppaninsa). Eri tapahtumilla on siis erilainen rooli elämässämme. Näin ei ole psykologisen jatkuvuuden tapauksessa, jossa kaikilla psykologisilla kytköksillä on periaatteessa samanlainen merkitys.

Vielä yksi nimenomaan tarinamuodolle tyypillinen piirre on mielestäni tärkeä elämällemme. Erityisesti kirjalliselle tarinalle on ominaista, että joudumme ottamaan useampia näkökulmia samanaikaisesti. Tarinaa lukiessa on otettava huomioon henkilöhahmojen, kertojien sekä oma perspektiivimme lukijana, jotta voisimme ymmärtää täysin, mitä tapahtuu. Jotakin tällaista tapahtuu myös elämässä, jossa joudumme käyttämään nykyistä perspektiiviämme mutta myös menneiden ja tulevien minuuksiemme perspektiivejä. On myös otettava pitkäkestoisempi näkökulma elämään kokonaisuutena, jotta voimme toteuttaa kaikki minuutta luonnehtivat toiminnot ja vuorovaikutuksen muodot. Itse asiassa tämä tarinallisen itsen hahmottamisen piirre on kaikkein tärkein, kun halutaan selittää, miten narratiivinen näkemys moraalisesta minästä voi vastata Parfitille. Se liittää meidät fenomenologisesti menneeseen ja tulevaan.

Eli vaikka minulla ei ole täyttä *määritelmää* tarinalle, tässä kontekstissa tarina merkitsee tapahtumien sarjaa, jota luonnehtii diakroninen holismi ja vaihteleva merkityksellisyys, jossa on omaksuttava yhtä aikaa monia erilaisia näkökulmia, jotta kokonaisuuden voi ymmärtää. Väitän, että meidän on koettava elämämme tarinoina, jotta voimme olla moraalisia minuuksia. Ajattelen kuitenkin myös, että ihmisen sosiaaliseen rakenteeseen kuuluu, että rakennamme tarinoita muiden elämästä (nämä tarinat ovat enemmän tai vähemmän yksityis-

kohtaisia riippuen siitä, missä määrin olemme heidän kanssaan tekemisissä). Tarinasta on näin hyötyä myös perustavan persoonan ymmärtämisessä. Kun olen tekemisissä lapsen kanssa, joka ei vielä ole moraalinen minä, suhtaudun häneen kuin johonkuhun, joka on elämäntarinansa alussa ja joka tyypillisesti kasvaa moraaliseksi minäksi (ja näin minä juttelen ja laulan hänelle ja toimin ylipäänsä tavoilla, jotka edesauttavat tätä kehitystä).

Entä mikä on tarinoiden rooli ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja toiminnassa?

Ajattelen, että tarinoilla on monia erilaisia ja tärkeitä tehtäviä elämässämme. Olen tähän mennessä keskittynyt yhteen, tietyllä tapaa merkitsevään tarinatyyppiin. Puolustamani näkemyksen mukaan me (puhun tässä nyt lockelaisista persoonista) ajattelemme elämäämme tarinan käsittein, mutta en tarkoita, että tietoisesti artikuloisimme elämäntarinoitamme itsellemme tai kellekään muulle, vaan pikemminkin pidämme implisiittisesti kirjaa jatkuvasta elämämme tarinasta. Tämä kognitiivinen työ puolestaan toimii linssinä, jonka läpi koemme maailman ja toimimme siinä.

Kokemukseni ja tekoni siis sisältävät toisia elämäni osia tai viittaavat niihin pitkälti niin kuin tapahtuma tarinassa viittaa tarinalliseen kontekstiinsa. Kun esimerkiksi istun alas kirjoittamaan vastauksia näihin kysymyksiin, en ainoastaan koe itseäni istumassa tietokoneen ääressä, vaan tuon mukanani taustaymmärrykseni itsestäni filosofina tietyssä pisteessä uraani, keskellä tietynlaista toimintaa, jolla on tietty merkitys minulle ja erilaisia mahdollisia seurauksia. Kaikki tämä on osa kokemustani kirjoittamisesta ja tällä on vaikutuksia siihen, mitä teen ja sanon.

Väitän tämän psykologisen organisaation mahdollistavan itsemme kokemisen ajallisesti jatkuviksi. Tämä puolestaan mahdollistaa meille ne laajat eettiset kyvyt, jotka liittyvät minuuteen ja tyypillisesti ihmisten välisiin suhteisiin – kyvyt, jotka määrittävät moraalista minää tai lockelaista persoonaa. Monet niistä tavoista, joilla olemme yhteydessä toiseen, riippuvat sen alitajuisesta ymmärtämisestä, että meillä on historia, joka vaikuttaa tietyin tavoin nykyisyyteen, ja että nykyiset olosuhteemme ja tekomme vaikuttavat tietyin tavoin tulevaisuuteen. Juuri tätä tarkoittaa, että jollakulla on minuustarina. Muodostamme siis itsemme moraalisiksi minuuksiksi omaelämäkerrallisen tarinan avulla. Vaikka tämä tarina on enimmäkseen piilevä, me kuitenkin säännöllisesti artikuloimme osia siitä vuorovaikutuksessamme toisten kanssa, jotta tekisimme itsemme ymmärrettäviksi heille.

On tärkeää huomata, että koska tarinallisella itsen hahmottamisella on perustava rooli niissä vuorovaikutussuhteissa, jotka luonnehtivat moraalista minuutta, niitä rajoittaa se, mitä ne voivat sisältää. Minuusnarratiivi sellaisena kuin sen näen sisältää sen, mitä me olemme eräänlaisessa arkipäiväisessä mielessä, oman historian faktat: missä olen syntynyt, missä elän, mitä teen työkseni, ketkä ovat ystäviäni, onko minulla lapsia vai ei ja niin edelleen. Nämä faktat muuntuvat meneillään olevaksi elämäntarinaksi, joka ymmärretään yksilön omana tarinana. Tärkeä osa näkemystäni on, että yksilö ei voi yksinkertaisesti keksiä mitä tahansa tarinaa itsestään ja luoda itseään minäksi, jonka hän on kuvitellut. Elämäntarinan on sovittava yhteen tiettyjen perustavien faktojen kanssa. Tämä ei tarkoita, että yksilö ei voisi joskus muistaa väärin elämänsä tapahtumia tai että hänen täytyisi tulkita kaikkien faktojen merkitykset samalla tavalla kuin toiset ihmiset ne tulkitsevat. Näkemys antaa sijaa tosiseikkojen arviointiin liittyvälle erimielisyydelle.

Lopuksi on vielä huomautettava, että me myös käytämme tarinoita vuorovaikutuksessamme toisten perustavien persoonien kanssa, jotka eivät ole minäkertojia. Mainitsin jo vauvat yhtenä esimerkkinä, ja toinen esimerkki voisi olla tapa, jolla olemme vuorovaikutuksessa dementiapotilaiden kanssa. Heidän menneisyydellään – ja meidän menneisyydellämme heidän kanssaan – on tärkeä merkitys sille, miten ja minkälaisia päätöksiä teemme toimiessamme heidän kanssaan.

Mitä minälle tai persoonalle sitten tapahtuu, jos narratiiviset kyvyt heikkenevät, esimerkiksi muistisairauden myötä?

Tämä on juuri se tapaus, jossa erottelu perustavaan persoonaan ja moraaliseen minuuteen tulee todella tärkeäksi. Mainitsin jo, että nykyisessä näkemyksessäni Alzheimer-potilas on silti perustason persoona ja monet käytännölliset kysymykset ja vuorovaikutuksen muodot pätevät tällaiseen persoonaan. Dementia ei tee kenestäkään ei-persoonaa tai vähemmän persoonaa (perustavassa mielessä) tai mitään muutakaan. Narratiivisten kykyjen väheneminen kuitenkin vaikuttaa moraaliseen minuuteen (tai lockelaiseen persoonaan). Kerronnallista kompetenssia tarvitaan niihin toimintoihin ja vuorovaikutukseen, jotka määrittelevät moraalisen minuuden, ja niiden menettäminen merkitsee moraalisen minuuden menettämistä.

On kuitenkin tärkeä huomata kaksi asiaa. Moraalinen minuus ensinnäkin sallii asteisuutta ja osittaisuutta

Gerald Prince, narratologi

”Minimitarina käsittää kolme yhteen liitettyä tapahtumaa. Ensimmäinen ja kolmas tapahtuma ilmaisevat tilan, toinen on aktiivinen. Kolmas tapahtuma on lisäksi ensimmäisen inversio. Ja viimeksi: konjunktiiviset piirteet liittävät kolme tapahtumaa toisiinsa siten, että a) ensimmäinen tapahtuma edeltää ajallisesti toista ja toinen kolmatta, ja b) toinen tapahtuma aiheuttaa kolmannen.”

”Hän oli rikas, sitten hän menetti paljon rahaa, ja tämän seurauksena hän oli sitten köyhä.”

(*A Grammar of Stories* (1972). Teoksessa Shlomith Rimmon-Kenan, *Kertomuksen poetiikka*. Suom. Auli Viikari. SKS, Helsinki 1999, 28.)

tavalla, jota numeerinen identiteetti ei. Moraalinen minuus ei ilmiönä ole kaikki-tai-ei-mitään, ja näin se voi vähentyä tai rajoittua katoamatta täysin. Toisekseen, jos sanotaan, että joku on menettänyt moraalisen minuuden tai se on heikentynyt, tämä ei tarkoita, etteikö toisilla olisi velvollisuutta kohdella häntä arvostaen, tai että toisilla olisi vähentynyt moraalinen vastuu heistä. Se tarkoittaa ainoastaan, että on olemassa tiettyjä asioita, joita heiltä ei voi odottaa. Esimerkiksi oikeusjärjestelmä ottaa tämän huomioon, kun yritetään selvittää epäillyn henkistä kapasiteettia ennen kuin jotakuta syytetään rikoksesta.

Elämä ei ole kuin romaani

Onko jotakin, mikä on jäänyt ymmärtämättä narratiivisessa minuusnäkemyksessä? Mikä on kaikkein ikävin väärinkäsitys?

Nähdäkseni kaikkein yleisin väärinkäsitys on, että ihmiselämän tai itsen hahmottamisen tarinallinen muoto samastaisi täysin elämämme ja itseymmärryksemme kaunokirjalliseen tarinaan. Tai että elämämme täytyy kuulua johonkin lajiin tai täyttää tietyt rakentumisen säännöt, jotka vaativat, että jokaisella tapahtumalla on merkitys ja että elämä kokonaisuutena olisi temaattisesti yhtenäinen ja vahvasti teleologinen. En usko, että tämä vastaväite tekee oikeutta edes kaunokirjalliselle tarinalle, joka on paljon moninaisempi ja joustavampi. Vielä tärkeämpää on, että ei ole lainkaan itsestään selvää, että meidän pitäisi ottaa kaunokirjallinen romaani esikuvaksi kaikille tarinoille. On olemassa monenlaisia tarinoita, ja vaikka niillä on yhteisiä piirteitä, ne myös eroavat toisistaan. Elämäkerrallinen tarina ei ole sama asia kuin romaani, joka ei puolestaan ole sama kuin novelli, joka ei ole sama kuin kansantarina tai myytti, joka ei ole sama kuin televisiosarja – ja silti kaikki voivat olla tarinoita. Eli vaikka tarjoan narratiivista näkökulmaa moraaliseen minuuteen, tämä ei tarkoita sitä, että elämämme ovat kuin romaaneita. Eivät ne tietenkään ole.

Toinen väärinymmärrys on, että tarina samastetaan fiktioon. Tähän liittyy jo mainitsemani ajatus, että narratiivisen näkemyksen mukaan yksilö voisi kertoa minkä tahansa haluamansa tarinan itsestään. Ei ole mitään syytä ajatella, että tarinan täytyy olla fiktiivinen – monet tarinat eivät ole. On tarinoille luonteenomaista, että niihin liittyy painopisteen vaihtelua, mutta tämä ei tarkoita, että tosiseikat jonkun historiasta voisi hylätä. Kuten jo aiemmin sanoin, identiteettiä luova tarina on tietynlainen tarina, ja sille on olemassa rajoitteita, jotka syntyvät sekä todellisuutta koskevista faktoista että tarinan intersubjektiivisen tehtävän luomista paineista. Jos sanon, että luomme itsemme persooniksi luomalla omaelämäkerrallisen tarinan, en tarkoita, että tempaamme tuulesta tarinan elämästämme. Päinvastoin meidän täytyy ottaa ne raakamateriaalit, joita meille annetaan, ja aktiivisesti prosessoida niitä, jotta teemme itsestämme ymmärrettäviä itsellemme ja toisillemme. On syytä myös mainita, että siinä missä en voi kertoa mitä tahansa tarinaa itsestäni ja siten tehdä siitä totta, myöskään toiset eivät voi kertoa mitä tahansa tarinaa minusta ja tehdä siitä totta. Näkemyksessäni on pieni palanen konstruktivismia, mutta lopulta hyvin pieni.

En ole varma, kumpi näistä väärinymmärryksistä on valitettavampi. Molemmat ovat aika vakavia ja voin sanoa, että jos kumpikaan pitäisi paikkaansa, en itsekään pitäisi näkemystäni kovin houkuttelevana.

Millaisia aiheita olette tutkinut *Staying Alive* -teoksen ilmestymisen jälkeen?

*Staying Alive*ssa siirryin hieman kauemmas narratiivisesta näkemyksestä ja minuuden kysymyksistä pohtiakseni metafyysisempiä perustavan persoonuuden (*basic personhood*) ja persoonallisen identiteetin kysymyksiä. Nyt olen palaamassa kysymykseen minuudesta, jotta voisin konkretisoida lisää sitä, mitä edelleen kannatan narratiivisessa näkökulmassa: tarkoituksena on täyttää muutamia jäljellä olevia aukkoja ja kehittää uusia ajatuksia, joita olen saanut sitten *The Constitution of Selves* -teoksen. Olen paraikaa aloittamassa uutta kirjaprojektia, joka keskittyy minuuden fenomenologiaan ja erityisesti tapoihin, joilla koemme itsemme ajassa. Pohdin, missä mielessä, jos missään, elämän kokeminen yhtenäisenä kokonaisuutena lisää moraalista syvyyttä tai eettistä merkitystä elämäämme.

Viitteet & Kirjallisuus

1 Marya Schechtman, *Staying Alive*. Oxford University Press, Oxford 2014.
2 Marya Schechtman, *The Constitution of Selves*. Cornell University Press, Ithaca 1996.
3 John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*. Bassett, London 1689–1690.
4 Eric Olson, *The Human Animal. Personal Identity Without Psychology*. Oxford University Press, New York 1997; David DeGrazia, *Human Identity and Bioethics*. Cambridge University Press, New York 2005.
5 Sama. Ks. myös Dominic Murphyn haastattelu tässä numerossa.
6 Derek Parfit, *Reasons and Persons*. Clarendon Press, Oxford 1984.

E. M. Forster, kirjailija

”Olemme määritelleet tarinan kertomukseksi, jossa tapahtumat kerrotaan aikajärjestyksessä. Myös juoni muodostuu tapahtumat kertaavasta tarinasta, mutta juonessa pääpaino on syy-seuraussuhteessa. ”Kuningas kuoli ja sitten kuningatar kuoli” on tarina. ”Kuningas kuoli ja sitten kuningatar kuoli suruun” on juoni. Se kuvaa niin ikään tapahtumien ajallisen järjestyksen, mutta syy-seuraussuhteen kuvaus nousee tärkeämmäksi kuin ajallisuus.”

(*Aspects of the Novel*. Penguin, Harmondsworth 1963, 93.)